

Михайло Олексійович Сорокін

Експлікація образотворчої концептосфери художньої рефлексії митця

УДК 7.01:7.04:7.072:37.013.73

DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2026-2.12>

Михайло Олексійович Сорокін
викладач кафедри образотворчого,
декоративно-прикладного мистецтва
та технологій
Хмельницької гуманітарно-педагогічної
академії
ORCID: 0009-0005-8461-6543

Дата першого надходження статті до
видання: 26.03.2026

Дата прийняття статті до друку після
рецензування: 21.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті:
29.05.2026

У статті розкрито сутність художньої рефлексії як багатовимірного феномену образотворчого мистецтва, що поєднує психологічні, технічні, естетичні та екзистенційні виміри творчості. Це поняття розглядається з позиції психологічного механізму смислотворення, самопізнання та естетичного узагальнення, який забезпечує глибину професійного самовираження художника, формує його індивідуальний стиль образотворення і творчого мислення. Це проявляється в інтуїтивному й раціонально осмисленому генеруванні художнього задуму, реалізація якого спонукає митця до індивідуальної інтерпретації образів реальності, адекватного визначення способів досягнення довершеності композиції, доцільного вибору технічних прийомів виконання художнього твору та усвідомлення екзистенційних цінностей результатів творчості. З опорою на сучасні мистецтвознавчі та психологічні студії, наявні класифікації типів художньої рефлексії, експліковано чотири її нові групи: формально-технічна – охоплює графічну, живописну та матеріальну форми, що забезпечують усвідомлення виразності лінії, мазка, кольору та фактури; естетико-ціннісна – представлена гармонізаційним, композиційним та ідеалізаційним видами, які спрямовані на оцінку краси, досягнення цілісності художньої форми та прагнення до ідеалу; етико-екзистенційна – поєднує моральну, ідентифікаційну та корекційну рефлексію, що акцентують відповідальність митця перед культурою і суспільством, усвідомлення власної культурної приналежності та пошук автентичності й внутрішньої рівноваги. Запропонована типологія систематизує різні виміри художньої рефлексії та створює методологічну основу для подальших мистецтвознавчих і психолого-педагогічних досліджень, дає змогу глибше зрозуміти механізми професійного самовираження митця та розширює образотворчу концептосферу сучасного мистецтвознавчого дискурсу.

Ключові слова: художня рефлексія митця, типологія художньої рефлексії, образотворче мистецтво, художньо-творча діяльність, задум художнього твору, композиція, індивідуальний стиль образотворення.

Постановка проблеми. Сучасне образотворче мистецтво нині постає як багатовимірний феномен, що поєднує технічні, естетичні, психологічні та екзистенційні виміри творчої діяльності митця. У цьому контексті особливого значення набуває поняття «художня рефлексія», яке визначає здатність художника усвідомлювати власні творчі рішення, співвідносити їх із культурними нормами і традиціями, а також знаходити баланс між інтуїтивним і раціональним у процесі створення художнього образу. Проте відсутність цілісної систематизації різних форм художньої рефлексії ускладнює її використання як методологічного інструменту у мистецтвознавстві та педагогіці і психології мистецтва.

Актуальність дослідження окресленої проблеми зумовлена потребою сучасної науки у розширенні концептосфери мистецтвознавчого дискурсу та пошуку нових підходів до аналізу художньо-творчої діяльності. Адже художня рефлексія одночасно виступає внутрішнім психологічним механізмом самопізнання митця, засобом осмислення технічних прийомів, естетичних орієнтирів та екзистенційних цінностей творчості. Її системне вивчення дасть змогу глибше зрозуміти процеси формування індивідуального стилю образотворення, професійної ідентичності митця та його здатності до смислотворення й естетичного узагальнення.

Аналіз актуальних досліджень. Наукове осмислення художньої рефлексії здавна фігурує

у зарубіжних працях. Так, концепція Д. Шона (Schön, 1983) «reflective practitioner» містить положення про те, що професійна діяльність митця неможлива без постійного осмислення власних дій та рішень. У психологічній теорії зорового сприйняття Р. Арнхейма (Arnheim, 1974) обґрунтовано рефлексивні механізми формування художнього образу через взаємодію когнітивних і сенсорних процесів. У публікаціях В. Кандинського (Kandinsky, 1926) розкрито формально-технічні аспекти рефлексії, які визначають виразність базових елементів художньої композиції.

На теренах сучасності художня рефлексія розглядається як складова психології художніх здібностей, що забезпечує розвиток індивідуального стилю та творчої самореалізації митця (Ткачук, 2012). У межах естетичної теорії поняття фігуративної рефлексії набуває концептуального значення для образотворення (Вячеславова, 2015). Естетичний та філософський вимір художньої рефлексії краси природи покладено в онтологічну основу мислення, світогляду та культури митця (Матвієнко, 2015). Доведено, що художня рефлексія є чинником розвитку образної уяви особистості (Силко, 2015), а рефлексивний аналіз творів образотворчого мистецтва сприяє її творчому розвитку (Пригодін, 2019). Обґрунтовано, що важливими складниками рефлексивного процесу є аналіз художнього образу, розуміння моделей реальності

та усвідомлення її сутності в знаковій і символічній формах (Єрошкіна, Іванов, 2020). Актуалізовано феномен колірної рефлексії, що має важливе значення для розвитку естетичного сприйняття як передумови генерування художньої ідеї твору (Ільницька, 2022).

У контексті порушеної проблеми особливої уваги заслуговує дослідження М. Пічура та співавторів (Пічкур, Музика, Семенова, Голубенко, 2025), у якому художня рефлексія аналізується в особистісному вимірі живописного образотворення. Автори акцентують на її ролі у формуванні індивідуальної ідентичності митця, у поєднанні інтуїтивного та раціонального підходів до генерування задуму композиції та створення художнього образу твору.

Таким чином, огляд літератури свідчить про багатогранність підходів до вивчення художньої рефлексії. Однак, незважаючи на значний науковий доробок, залишаються недостатньо вирішеними питання системної класифікації форм художньої рефлексії, їхнього взаємозв'язку та практичного застосування у мистецтвознавчих і психолого-педагогічних дослідженнях.

Мета статті полягає у розкритті сутності художньої рефлексії як багатовимірного феномену образотворчого мистецтва, визначенні її психологічних, технічних, естетичних та екзистенційних вимірів та експлікації на цій основі нових класифікаційних груп, що розширюють концептосферу сучасного мистецтвознавчого дискурсу.

Методологічна основа дослідження ґрунтується на системно-структурному підході, що забезпечує комплексне осмислення художньої рефлексії, та індуктивному й дедуктивному методах аналізу форм її вияву для узагальнення окремих положень та класифікації типів.

Результати та їх обговорення. У сучасному мистецтвознавстві художня рефлексія постає як ефективний засіб формування професійної ідентичності фахівців з образотворчого мистецтва. Адже, як зазначено в публікації М. Пічура та співавторів, вона є «фундаментальним механізмом смислотворення, самопізнання та естетичного узагальнення, що забезпечує глибину творчого самовираження» (Пічкур, Музика, Семенова, Голубенко, 2025, с. 142). Автори виокремили чотири типи такої рефлексії: інтуїтивну, когнітивну, екзистенційну та соціокультурну. Кожен із них дійсно відображає певний рівень усвідомлення різних аспектів образотворення: від спонтанного емоційного входження у смислове поле візуального образу до інтеграції завершеного твору в соціокультурний контекст. Водночас у статті особливої уваги акцентовано на суб'єктності митця в образному відтворенні дійсності. Науковці підкреслюють, що художній твір набуває витончено-образної цінності лише тоді, коли проходить крізь внутрішній

світ митця, здатного глибоко рефлексувати й емоційно інтерпретувати реальність.

Розгортаючи окреслену ідею, варто звернути увагу на те, що художня рефлексія є психологічною передумовою образотворення і водночас рушійним фактором досягнення довершеності форми і змісту твору. З огляду на це, виникає потреба у ширшій типологізації цього феномену, що охоплює формальні, образні, смислові, ціннісні та інші аспекти. У професійній діяльності митця це постає у багатовимірному процесі образотворчої діяльності: від технічного самоаналізу до екзистенційного осмислення її результатів. Номенклатура форм такої рефлексії залежить від обраного виду мистецтва, етапності роботи, активності самого автора та соціокультурного контексту його творчого самовираження і самореалізації.

У сучасному мистецтвознавстві та психології художньої творчості рефлексія розглядається як ключовий механізм професійного становлення і розвитку фахівців з образотворчого мистецтва. Уніфікуючи перцептивні, емоційні, когнітивні, образно-семантичні, техніко-виконавські та етико-ідентифікаційні рівні, у ході образотворення вона, за Д. Шоном, охоплює глибинний процес міркування митця про те, що саме він робить, яку дію виконує в актах її аналізу, коригування і вдосконалення (Schön, 1983, с. 54). Це вказує на певне розмаїття форм вияву рефлексії художника.

У зарубіжних студіях образотворчого мистецтва фігурують різні теоретичні конструкти, що в своїй сукупності позначають сутність графічної рефлексії митця. Так, наприклад, у працях В. Кандінського глибоко осмислюється такий виразний засіб, як лінія, що, на його переконання, є не простим геометричним елементом, а живим джерелом художньої енергії. Вона стає ритмічним чинником, носієм напруги і пластичним складником (Kandinsky, 1926, с. 55–113).

У дослідженні Р. Арнхейма світлотіньові рішення в графічному мистецтві трактуються як когнітивний механізм просторового мислення художника. Для нього світло і тінь – це структурні чинники простору, динамічні носії контрастів та психологічні маркери сприйняття (Arnheim, 1974, с. 217–310). Інтерпретуючи цей матеріал у рефлексивному аспекті, варто наголосити на акті мислення через тональність при визначенні співвідношення світла і тіні як інструмента побудови художнього образу, що для митця має емоційно-ціннісне значення.

У книзі Дж. Хогарта «Динамічне малювання фігур» зазначено, що технічний вибір художником графічних матеріалів є усвідомленим процесом визначення виразних можливостей образотворення. Автор зауважує, що кожен матеріал має власну «мову»: туш – чіткість, контрастність, динамізм; вугілля – м'якість, багатство тональних градацій; експресивність; сепія – теплі відтінки, історичну

й емоційну глибину, олівець – точність, аналітичність, структурність (Hogarth, 1958, с. 10–15). Це важливо тому, що є можливість свідомо керувати виразними засобами графіки, зокрема обирати матеріал не випадково, а відповідно до того ефекту, який заплановано досягти. Завдяки оволодінню практикою роботи з різними матеріалами й інструментами художник розширює діапазон композиційного мислення.

У європейській та американській теорії мистецтва поняття «живописна рефлексія» розкривається в контексті особливого способу художнього мислення. Так, у дослідженні Й. Альберса колір постає як динамічна система відношень, що є чинником емоційного впливу на глядача, напруги, гармонії чи дисгармонії (Albers, 1963, с. 3–8). За Р. Арнхеймом, він накладається мазками як своєрідними «жестами» художника, задаючи темп, створюючи контрастність і пропорційність живописних плям та формуючи фактуру письма (Arnheim, 1974, с. 323). У цьому контексті рефлексія художника постає як спосіб вирішення складних образотворчих завдань, де технічні прийоми слугують засобом вираження глибинних смислів.

Кожен живописний акт глибоко рефлексивний, адже, як зазначав Е. Бернард, П. Сезанн «ніколи не поклав жодного мазка, який не був би попередньо обміркованим», саме тому його полотна мають неабияку ціннісну значущість (Bernard, 2025, с. 47). З цього випливає, що художня рефлексія становить певну траєкторію руху – від первинного візуального досвіду – до аналітичного й інтерпретаційного рівня мислення.

Отже, саме через виразні засоби образотворчого мистецтва, техніку, матеріали й інструменти, пластичні прийоми та майстерність виконання твору художник здатний осмислювати власний творчий акт, проєктувати свої переживання у мистецьку форму та створювати «відбиток» мислення у дії. Це стає медіатором між його внутрішнім світом і зовнішнім мистецьким простором, між його інтенцією згенерувати й реалізувати оригінальну ідею твору та матеріальним вираженням його авторської естетичної концепції художнього образу. Саме на цьому ґрунті є змога виокремити формально-технічну групу художньої рефлексії, що охоплює такі її види:

– графічна – це мислення через лінію, штрих, тон, світлотінь і вибір матеріалу, коли художник усвідомлено керує ритмом, контрастами та фактурою графічних засобів для побудови художнього образу;

– живописна – це осмислення кольору, мазка і фактури як жестів та емоційних відношень, що дають змогу вирішувати складні образотворчі завдання та виражати глибинні смисли;

– матеріальна – це процес мислення, втілений у фактурі і техніці накладання фарби чи іншого

матеріалу, коли сам твір стає документом творчого акту й результатом авторських рішень.

У процесі народження художнього образу рефлексія митця постає як багатошарова тканина його духовних імпульсів і практичних рішень, що поєднує загальну інтенцію до втілення ідеї та пошуку естетичної форми і глибокого змісту твору. Вона розгортається у двох взаємопов'язаних вимірах: спершу – як тихе пульсування задуму, ще не окресленою формою, але вже наповненого емоційним сьйвом; згодом – як активна дія малювання, коли рука митця виконує конкретні образотворчі завдання. У першому випадку він немов прислухається до власних естетичних переживань, шукаючи пластичні образи. У другому – рефлексія стає видимою в технічних і композиційних рішеннях, які поступово вибудовують структуру твору.

Таким чином, рефлексія в образотворчому процесі одночасно супроводжує емоційний імпульс художника та технічне втілення задуму твору, спрямовуючи їх до формування художнього образу, що, на переконання О. Єрошкіної та О. Іванова, є особливою формою відображення дійсності у її живій конкретності, а твір – це модель, що структурує цю реальність у межах авторського бачення (Єрошкіна, Іванов, 2020, с. 199). У цьому контексті художній образ виступає як базова структура художньої рефлексії, що забезпечують типізацію життєво важливих явищ. Він фіксує індивідуальний досвід митця та узагальнює його у формі культурно значущих моделей.

Художній твір, як модель авторського образу світу, спонукає до художнього діалогу, в якому поєднуються індивідуальне та універсальне. Його змістовими рівнями виступають образ, символ, смислова домінанта та художній міф. На кожному з них відбувається зустріч різних свідомостей (авторської, глядацької, культурної), що забезпечує творче «нарощування» смислу. Символ, як форма глибинного узагальнення, дає змогу передати архетипні смисли, а художній міф – структурувати культурну пам'ять у межах мистецького твору. Така рефлексія художника сприяє формуванню його індивідуального стилю образотворення, розвитку здатності до самопізнання, критичного мислення та естетичного судження.

В окресленому контексті особливої уваги заслуговує концепція «відчутного смислу», запропонована Дж. Гібсоном (Gibson, 1966), оскільки вона описує сенсорний рівень, на якому локалізуються переживання різної модальності – зорової, слухової, кінестетичної тощо. Саме на цьому рівні художник здатен формувати смисли, що набувають знакової, образної або символічної форми, і передавати їх у мистецькому творі. При цьому синкретизм художньої образності є рушійною силою рефлексивного образотворення, що функціонує на всіх рівнях його аналізу – від композиційного до семантичного.

У сучасному образотворчому мистецтві, попри його стилістичне розмаїття, художнє мислення тяжіє до двох основних напрямів. Один зорієнтований на генерування ідеї твору, що формує його пластичну тканину й акумулює підтекст, метафору та емоційний резонанс. Інший – на матеріальне втілення енергетики задуму як самодостатнього акту образотворення. У кожному випадку рефлексія виконує креативну функцію. Ключовим питанням у цьому контексті постає модус фігурування виконуваного твору як образу, що постійно трансформується у свідомості митця. Саме тому, за Е. Делакура, творче мислення є не вербальним, а пластичним: «Де існує ще не створена картина – в голові чи в руці?» – запитував він, і сам відповідав: «У голові» (Delacroix, 1937, с. 214). Це вказує на складну природу художнього задуму, пов'язаного з інтуїцією, яскравими емоціями та раціональним осмисленням образної структури майбутнього твору.

Усвідомлення краси природи як онтологічної основи художнього образу, на переконання О. Матвієнко, «служує інтенцією, пусковим механізмом, котрий започатковує художнє і творче ставлення до дійсності» (Матвієнко, 2015, с. 30). При цьому особливої актуальності набуває аналітична діяльність щодо створення знаково-символічного образу світу як своєрідної «системи координат», на основі якої лише й можливе сприйняття людиною реальності.

У статті О. Цугорки художня рефлексія осмислюється в контексті взаємодії традицій та новітніх технологій образотворення, які розширюють межі творчості. Автор застерігає, що «образотворче мистецтво зберігає свою унікальність лише тоді, коли технології стають засобом, а не самоціллю» Тобто йдеться про свідоме використання цифрового інструментарію, щоб не перетворити мистецтво на технічний продукт без духовного змісту (Цугорка, 2015, с. 115).

Отже, виникаючи на основі емоційного імпульсу, художня рефлексія розгортається в актах інтуїтивного задуму та конкретних композиційних діях для утворення змістових рівнів твору, що виконують функцію глибинного узагальнення дійсності та формування індивідуального стилю митця. Будучи пусковим механізмом творчості, вона сприяє створенню знаково-символічних моделей світу в художньому образі, що поєднує інтуїтивне і раціональне, індивідуальне й універсальне, традиційне й інноваційне. З огляду на це, доцільно виокремити образно-смыслову групу художньої рефлексії за такими її різновидами:

– образна – усвідомлення і формування художнього образу як базової структури творчого мислення, що поєднує емоційний імпульс митця з композиційними рішеннями та викликає естетичну реакцію глядача;

– смислова – процес «нарощування» значень у творі через символи, доміанти та художні міфи, які забезпечують глибинне узагальнення дійсності та формування індивідуального стилю митця;

– семантична – інтерпретація художнього твору як знаково-символічної моделі світу, де сенсорні переживання трансформуються у знаки, метафори та культурні координати, що структурують авторське бачення реальності.

Образна форма художньої рефлексії супроводжується процесом глибокого усвідомлення краси відображеної у творі реальності, що викликає у людини відповідну естетичну реакцію. Вона, як стверджує, О. Вячеславова, реалізується через ритмічну організацію та драматургію образу, що «експлікує значення таких формальних операцій як засадничих у формоутворенні в усіх мистецтвах» (Вячеславова, 2015, с. 47).

Одним із варіантів трансформації реального світу в художній образ є рух від частини до цілого, коли твір постає як результат поступового розгортання тієї внутрішньо значущої й естетично насиченої ситуації (емоційне переживання, життєвий епізод, культурна чи соціальна подія тощо), що захопила митця. У цьому контексті показовими є спостереження П. Сезанна: мандруючи околицями міста, він помітив чимало привабливих краєвидів, але при цьому зазначив, що лише деякі з них мають справжній «живописний мотив» – ту «іскру конкретики», яка здатна стати композиційним ядром майбутнього твору (Cézanne, 1978, с. 272).

Емоційно-ціннісний вимір образності також проявляється у «колірній рефлексії». На переконання Л. Ільницької, такий тип рефлексивного звернення здатний виявляти в кольорі доступні форми втілення на індивідуальному рівні стилістичної інтерпретації гармонійну присутність мови кольорів, яку потрібно вдало розвивати при налаштуванні художньо-зображальних функцій удосконаленого споглядання» (Ільницька, 2022, с. 134).

У статті Є. Силка художня рефлексія розглядається крізь розвиток творчої уяви особистості. Автор наголошує, що «композиція виступає не лише технічним інструментом, а й засобом формування художнього мислення та розвитку уяви» [Силко, 2015, с. 312]. Важливим є акцент на тому, що саме рефлексія над композиційними рішеннями сприяє усвідомленню власних творчих можливостей і формуванню індивідуального стилю. Згідно з цим, художня рефлексія постає як процес критичного осмислення композиційних практик, що забезпечує гармонійне поєднання технічних навичок і творчої свободи митця.

Рефлексія одночасно постає як зовнішній аналіз твору і як внутрішній механізм художнього мислення, що супроводжує кожен етап творення – від інтуїтивного імпульсу до композиційного рішення. Цей динамічний процес охоплює як формальні, так

і змістові засоби образотворення, які модифікують первинний задум автора до стадії завершення. «Художник, якщо він прагне щоб те, що він зображає, викликало ті відчуття, які він вкладає в композицію, зобов'язаний вивчати вплив цих елементів на людину й ретельно відбирати те, що може їх спотворити» (Шинін, 2011, с. 502). Відтак, актуальним є алгоритм аналізу композиції, який полягає у певній послідовності розгляду складових твору образотворчого мистецтва. При цьому, як зазначає О. Чернюшок, основний акцент фокусується на композиційній структурі, її відповідності та зв'язку з темою (Чернюшок, 2009, с. 470).

У процесі формування художнього образу важливо, щоб автор умів дивитися на власний твір очима іншого. Відомо, що Я. Тінторетто під час роботи відвертав полотно до стіни й через місяці оцінював його «поглядом недобррозичливця». Такий прийом допомагав моделювати реакцію глядача, перевіряти силу композиції та виразність художньої мови.

У процесі образотворення справжній художник намагається досягти гармонії між формою і змістом. Така естетична практика на основі продуктивної творчої яви формує особливе утворення, в якому ідеально співвідносяться цілісність, творчість, досконалість (Левчук, 2010, с. 222). Саме через ідеалізацію митець долає межі буденного, надаючи власним емоціям і культурним смислам універсальної значущості.

Художня рефлексія у статті О. Солоділової постає як процес осмислення естетичної оцінки через категорію стилю, що є інтегральною характеристикою культурного світосприйняття. Авторка наголошує, що рефлексія полягає у впорядкуванні чуттєвого сприйняття та мислення відповідно до естетичного виміру реальності. Вона підкреслює, що стиль є не лише індивідуальною манерою митця, а й «типізацією певного стану соціокультурного буття людей у конкретно-історичну добу» (Солоділова, 2013, с. 270), що робить художню рефлексію водночас інтелектуальним і ціннісно-етичним процесом.

Таким чином, акти усвідомлення краси, пропорційності, гармонії, єдності змісту і форми та прагнення до художнього ідеалу увиразнюють естетико-ціннісну групу художньої рефлексії за такими її різновидами:

– гармонізаційна – усвідомлення краси як фундаментальної категорії мистецтва, перевірка відповідності творчих рішень естетичним вимогам, прагнення до досконалості й єдності форми і змісту твору;

– композиційна – осмислення цілісності структурних елементів твору, оцінка пропорцій, просторових рішень, ритміки й рівноваги, узгодження об'ємів і пластики, критичне оцінювання використаних засобів виразності;

– ідеалізаційна – прагнення до художнього ідеалу й досконалості, узагальнення досвіду і трансформація його у нові образотворчі рішення, перетворення емоційних переживань у культурно й естетично значущий образ.

Процеси і результати образотворення завжди тісно пов'язані з певними моральними імперативами, адже рефлексія митця – це не лише аналіз його власних технічних рішень, а й усвідомлення культурної місії творчості. Тому художня рефлексія, як доведено у статті М. Пригодіна, є ціннісно-етичним процесом, що формує баланс між творчою свободою та культурною відповідальністю (Пригодін, 2019, с. 122). Це означає, що рефлексія охоплює усвідомлення соціальних, культурних і духовних смислів твору.

У публікації О. Каленюк та О. Панфілової (Каленюк, Панфілова, 2025) художня рефлексія осмислюється як інтелектуально-ціннісний процес, що дозволяє митцеві критично осмислювати взаємодію між чужим і власним, традицією та новизною, етикою і творчістю. Вона є формою діалогу з культурою, у якому художник здатний трансформувати запозичені образи, стилі чи концепти у нові смисли і таким чином формувати авторську позицію, критичне мислення, етичну відповідальність та усвідомлення меж між творчим запозиченням і плагіатом.

У статті К. Бригідер зазначено, що «сучасне мистецтво стає не лише формою естетичного самовираження, а й інструментом конструювання та підтримки національної ідентичності» (Бригідер, 2025, с. 113). Важливим є акцент на тому, що художня діяльність у глобалізованому світі сприяє збереженню культурних кодів, які формують цілісність суспільства. Зважаючи на це, художня рефлексія постає як критичне осмислення мистецтва у його здатності протистояти культурній уніфікації та водночас відкривати нові можливості для діалогу між традицією та сучасністю.

У статті К. Грушки наголошено, що «рефлексивна практика у мистецтві відкриває якісний естетичний вимір пізнання себе» (Grushka, 2005, с. 299). Також важливим є акцент на тому, що художня рефлексія дає змогу митцю осмислювати власний досвід і водночас транслювати його у культурний простір, створюючи умови для діалогу між індивідуальним і колективним. З урахуванням цього, можна стверджувати, що рефлексія постає як ключовий механізм у мистецькій практиці, поєднуючи естетичне самовираження та комунікативну функцію мистецтва.

У сучасному науковому дискурсі фігурує духовний вимір художньої рефлексії, що розкривається через концепції поєднання мистецтва з процесами самопізнання та внутрішнього оздоровлення.

Так, у статті О. Сороки художня рефлексія розглядається крізь порівняння образотворчого

мистецтва й арт-терапії як взаємопов'язаних сфер, що формують цілісне світосприйняття. Авторка зазначає: «образотворче мистецтво є засобом естетичного самовираження, тоді як арт-терапія – способом психоемоційної корекції» (Сорока, 2012, с. 146). Їхнє поєднання створює умови для глибшої рефлексії над внутрішнім світом людини.

У публікації Л. та О. Пилипенків художня рефлексія осмислюється як технологія оздоровлення психіки. Автори підкреслюють: «образотворче мистецтво виступає засобом гармонізації внутрішнього світу особистості, сприяє подоланню психологічних бар'єрів та формуванню позитивних емоційних станів» (Пилипенко, 2014, с. 106). У терапевтичному вимірі художня діяльність допомагає людині усвідомити власні переживання та трансформувати їх у художній образ, що забезпечує психоемоційне відновлення й розвиток естетичної свідомості, відкриваючи нові можливості для гармонійного розвитку особистості.

Таким чином, відповідальне ставлення митця до мистецтва, культури і суспільства, постійний пошук сенсу буття, гармонізація внутрішнього світу та усвідомлення професійної ідентичності позначають етико-екзистенційну групу художньої рефлексії за такими її різновидами:

– моральна – усвідомлення відповідальності за результати образотворчої діяльності перед культурою і суспільством, критичне осмислення соціальних, духовних та етичних смислів твору, баланс між творчою свободою та культурною місією;

– ідентифікаційна – аналіз і оцінка власних дій у співвіднесенні з культурними нормами і традиціями, усвідомлення власної культурної приналежності через мистецтво, трансформація запозичених образів у нові смисли, що формують авторську позицію та стиль;

– корекційна рефлексія – пошук сенсу буття через автентичність творів, використання мистецтва як ресурсу гармонізації внутрішнього світу, подолання психологічних бар'єрів, відновлення рівноваги та відкриття нових стратегій творчої самореалізації.

Отже, образно-сміслова, естетико-ціннісна та етико-екзистенційна групи художньої рефлексії відображають різні сторони художньо-образного мислення особистості митця, даючи йому змогу аналізувати техніку виконання, усвідомлювати смисли образу, оцінювати естетичні якості твору та визначати професійно-ціннісні орієнтири результатів образотворення.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Як інтегративне явище образотворчої діяльності художня рефлексія має психологічні, технічні, естетичні й екзистенційні виміри, що постає передумовою творчості і водночас чинником досягнення довершеності форми і змісту твору

та формування індивідуального стилю митця. Умовно вона поділяється на формально-технічну (графічна, живописна, матеріальна), естетико-ціннісну (гармонізаційна, композиційна, ідеалізаційна) та етико-екзистенційну (моральна, ідентифікаційна, корекційна) групи форм вияву у процесі образотворення. Наукова експлікація цієї авторської класифікації розширює концептосферу сучасного наукового дискурсу мистецтвознавства, педагогіки і психології художньої творчості, а також створює методологічну основу для подальших досліджень і практичного застосування у формуванні професійної ідентичності сучасного митця та його художньо-рефлексивної компетентності на стадії образотворчої підготовки в закладах фахової передвищої та вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бригідер, К. В. (2025). Образотворче мистецтво XXI століття як засіб вираження та збереження культурної ідентичності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2, 112–118. URL: DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2025.338914>
2. Вячеславова, О. (2015). До проблеми образотворчого тропосу : філософсько-естетична рефлексія концепту «фігура». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»*, 18, 47–50.
3. Естетика : підручник / Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк ; за заг. ред. Л. Т. Левчук. (2010). Київ : Центр учбової літератури. 400 с.
4. Єрошкіна, О. О., Іванов, О. М. (2020). Особливості формування художнього образу, моделі та символу у мистецтві. *Вісник ХНУМГ ім. О. М. Бекетова*, 1 (154), 199–203. DOI: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2020-1-154-199-203>
5. Ільницька, Л. В. (2022). «Колірна рефлексія» у процесі художньо-комунікативного виховання. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*, 1, 132–139. DOI: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-1-48-132-139>
6. Каленюк, О., Панфілова, О. (2025). Креативне цитування чи плагіат? До питання художньої оригінальності в мистецькій освіті. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*, 50, 215–218. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.50.962>
7. Матвієнко, О. І. (2015). Краса природи як онтологічна основа світогляду і культури. *Політологічний вісник*, 68, 30–36. URL: <https://surl.li/padrho>
8. Пилипенко, Л. В., Пилипенко, О. І. (2014). Образотворче мистецтво як технологія оздоровлення психіки людини. *Психологічні науки : проблеми і здобутки*, 5, 104–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2014_5_10
9. Пічкур, М. О., Музика, О. Я., Семенова, О. В., Голубенко, Я. О. (2025). Художня рефлексія в особистісному вимірі живописного образотворення. *Український мистецтвознавчий дискурс*, 5, 142–155. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2025.5.17>

10. Пригодін, М. Д. (2019). Особливості формування творчих умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі аналізу творів мистецтва. *Теорія і методика навчання та виховання*, 46, 122–129. DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2019.46.09>
11. Силко, Є. (2015). Розвиток творчої уяви студентів спеціальності «образотворче мистецтво» педагогічних вузів на заняттях з композиції. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, 1, 311–316. URL: <https://surl.li/vbwtdnd>
12. Солоділова, О. В. (2013). Сильові підстави естетичної оцінки в культурі. *Наукові записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія»*, 24 (65), 3, 266–273.
13. Сорока, О. (2012). Образотворче мистецтво й арт-терапія : порівняльний аналіз. Естетика і етика педагогічної дії, 4, 144–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eeepd_2012_4_15
14. Цугорка, О. П. (2015). Образотворче мистецтво і можливості новітніх технологій. *Культура і сучасність*, 2, 111–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2015_2_22
15. Чернюшок, О. В. (2009). Учебний аналіз композиції у методиці викладання образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Психологія і педагогіка, 13, 468–473. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2009_13_
16. Шинін, О. С. (2011). Концептуальне творче мислення у формальній композиції. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*, 28, 499–502.
17. Albers, J. (1963). *Interaction of Color*. New Haven and London: Yale University Press. 80 p. URL: <https://surl.li/rzhtlm>
18. Arnheim, R. (1974). *Art and Visual Perception : A Psychology of the Creative Eye*. Berkeley ; Los Angeles : University of California Press. 508 p. URL: <https://surl.li/oclwzd>
19. Bernard, É. (1925). *Souvenirs sur Cézanne et lettres inédites*. Paris : R. Simonson. 198 p.
20. Cézanne, P. (1978). *Letters of Paul Cézanne*. Paris : Grasset. 346 p.
21. Delacroix, E. (1937). *The Journal of Eugène Delacroix*. Translated by Walter Pach. New York : Covici, Friede. 392 p.
22. Gibson, J. J. (1966). *The Senses Considered as Perceptual Systems*. Boston : Houghton Mifflin. 335 p.
23. Grushka, K. (2005). Artists as reflective self-learners and cultural communicators: an exploration of the qualitative aesthetic dimension of knowing self through reflective practice in art. *Reflective Practice*, 6, 3, 299–310. DOI: <https://doi.org/10.1080/14623940500220111>
24. Hogarth, B. (1958). *Dynamic Figure Drawin*. New York : Watson-Guption Publications. 160 p. URL: <https://surl.li/ieamwk>
25. Kandinsky, W. (1926). *Point and Line to Plane : Contribution to the Analysis of the Pictorial Elements*. New York : Solomon R. Guggenheim Foundation. 196 p. URL: <https://surl.li/flkxjz>
26. Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York : Basic Books. 374 p.

REFERENCES

- Bryhider, K. V. (2025). *Obrazotvorche mystetstvo XXI stolittia yak zasib vyrazhennia ta zberezhennia kulturnoi identychnosti* [Visual Art of the 21st Century as a Means of Expression and Preservation of Cultural Identity]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, 2, 112–118. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2025.338914>
- Viacheslavova, O. (2015). *Do problemy obrazotvorchoho troposu: filosofsko-estetychna refleksiiia kontseptu "figura"* [On the Problem of the Pictorial Tropos: Philosophical and Aesthetic Reflection on the Concept of "Figure"]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. Seriiia "Filosofiiia", 18, 47–50.
- Levchuk, L. T., Panchenko, V. I., Onishchenko, O. I., Kucheriuk, D. Yu. (2010). *Estetyka: pidruchnyk* [Aesthetics: Textbook]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury.
- Yeroshkina, O. O., Ivanov, O. M. (2020). *Osoblyvosti formuvannia khudozhnoho obrazu, modeli ta symbolu u mystetstvi* [Features of the Formation of Artistic Image, Model, and Symbol in Art]. *Visnyk KhNUMH im. O. M. Beketova*, 1 (154), 199–203. DOI: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2020-1-154-199-203>
- Illytska, L. V. (2022). "Kolirna refleksiiia" u protsesi khudozhno-komunikatyvnoho vykhovannia ["Color Reflection" in the Process of Artistic and Communicative Education]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Pedahohichni nauky*, 1, 132–139. DOI: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-1-48-132-139>
- Kaleniuk, O., Panfilova, O. (2025). *Kreatyvne tsytuvannia chy plahiat? Do pytannia khudozhnoi originalnosti v mystetskii osviti* [Creative Quotation or Plagiarism? On the Issue of Artistic Originality in Art Education]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*, 50, 215–218. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.50.962>
- Matviienko, O. I. (2015). *Krasa pryrody yak ontolohichna osnova svitohliadu i kultury* [The Beauty of Nature as the Ontological Basis of Worldview and Culture]. *Politolohichni visnyk*, 68, 30–36. Retrieved from: <https://surl.li/padrko>
- Pylypenko, L. V., Pylypenko, O. I. (2014). *Obrazotvorche mystetstvo yak tekhnolohiia ozdorovlennia psykhyki liudyny* [Visual Art as a Technology of Mental Healing]. *Psykhohohichni nauky: problemy i zdobutky*, 5, 104–117. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2014_5_10
- Pichkur, M. O., Muzyka, O. Ya., Semenova, O. V., Holubenko, Ya. O. (2025). *Khudozhnia refleksiiia v osobystisnomu vymiri zhyvopysnoho obrazotvorennia* [Artistic Reflection in the Personal Dimension of Pictorial Representation]. *Ukrainskyi mystetstvoznavchyi dyskurs*, 5, 142–155. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2025.5.17>
- Pryhodin, M. D. (2019). *Osoblyvosti formuvannia tvorchykh umin maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva v protsesi analizu tvoriv mystetstva* [Features of Developing Creative Skills of Future Teachers of Visual Art in the Process of Analyzing Works of Art]. *Teo-*

riia i metodyka navchannia ta vykhovannia, 46, 122–129. DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2019.46.09>

11. Sylko, Ye. (2015). Rozvytok tvorchoi uiavy studentiv spetsialnosti "obrazotvorche mystetstvo" pedahohichnykh vuziv na zaniattiakh z kompozytsii [Development of Creative Imagination of Students of "Visual Art" Specialization in Pedagogical Universities during Composition Classes]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Pavla Tychyyny*, 1, 311–316. URL: <https://surl.li/vbwndn>

12. Solodilova, O. V. (2013). Styliovi pidstavy estetychnoi otsinky v kulturi [Stylistic Foundations of Aesthetic Evaluation in Culture]. *Naukovi zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu im. V. I. Vernadskoho. Seriiia "Filosofiiia. Kulturolohiia. Politolohiia. Sotsiolohiia"*, 24 (65), 3, 266–273.

13. Soroka, O. (2012). Obrazotvorche mystetstvo y art-terapiia: porivnialnyi analiz [Visual Art and Art Therapy: Comparative Analysis]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*, 4, 144–155. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eeepd_2012_4_15

14. Tshorka, O. P. (2015). Obrazotvorche mystetstvo i mozhlyvosti novitnykh tekhnolohii [Visual Art and the Possibilities of New Technologies]. *Kultura i suchasnist*, 2, 111–118. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2015_2_22

15. Cherniushok, O. V. (2009). Uchbovyi analiz kompozytsii u metodysi vykladannia obrazotvorchoho ta dekoratyvno-prykladnogo mystetstva [Educational Analysis of Composition in the Methodology of Teaching Visual and Applied Decorative Art]. *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu "Ostrozka akademiia". Seriiia: Psykholohiia i pedahohika*, 13, 468–473. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2009_13_

16. Shynin, O. S. (2011). Kontseptualne tvorche myslennia u formalnii kompozytsii [Conceptual Creative

Thinking in Formal Composition]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, 28, 499–502.

17. Albers, J. (1963). *Interaction of Color*. New Haven and London: Yale University Press. Retrieved from: <https://surl.li/rzhtlm>

18. Arnheim, R. (1974). *Art and Visual Perception : A Psychology of the Creative Eye*. Berkeley ; Los Angeles : University of California Press. Retrieved from: <https://surl.lu/oclwzd>

19. Bernard, É. (1925). *Souvenirs sur Cézanne et lettres inédites*. Paris : R. Simonson.

20. Cézanne, P. (1978). *Letters of Paul Cézanne*. Paris : Grasset.

21. Delacroix, E. (1937). *The Journal of Eugène Delacroix*. Translated by Walter Pach. New York : Covici, Friede.

22. Gibson, J. J. (1966). *The Senses Considered as Perceptual Systems*. Boston : Houghton Mifflin.

23. Grushka, K. (2005). Artists as reflective self-learners and cultural communicators: an exploration of the qualitative aesthetic dimension of knowing self through reflective practice in art. *Reflective Practice*, 6, 3, 299–310. DOI: <https://doi.org/10.1080/14623940500220111>

24. Hogarth, B. (1958). *Dynamic Figure Drawin*. New York : Watson-Guption Publications. Retrieved from: <https://surl.li/ieamwk>

25. Kandinsky, W. (1926). *Point and Line to Plane : Contribution to the Analysis of the Pictorial Elements*. New York : Solomon R. Guggenheim Foundation. Retrieved from: <https://surl.li/flkxjz>

26. Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York : Basic Books.

Explication of the pictorial conceptual sphere of the artist's reflection

Mykhailo Oleksiiovych Sorokin
Lecturer at the Department of Fine,
Decorative and Applied Arts and
Technologies
Khmelnitskyi Humanitarian-Pedagogical
Academy
ORCID: 0009-0005-8461-6543

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The article reveals the essence of artistic reflection as a multidimensional phenomenon of visual art, combining psychological, technical, aesthetic, and existential dimensions of creativity. This concept is considered as a psychological mechanism of meaning-making, self-knowledge, and aesthetic generalization, which ensures the depth of professional self-expression of the artist, shaping his individual style of pictorial representation and creative thinking. It manifests itself in the intuitive and rational generation of an artistic idea, the realization of which encourages the artist to individually interpret images of reality, adequately determine the means of achieving compositional perfection, appropriately select technical methods of execution, and comprehend the existential values of creative results.

Drawing on contemporary art-historical and psychological studies as well as existing classifications of types of artistic reflection, four new groups are explicated: formal-technical – encompassing graphic, painterly, and material forms that ensure awareness of the expressiveness of line, stroke, color, and texture; aesthetic-axiological – represented by harmonizing, compositional, and idealizing types aimed at evaluating beauty, achieving the integrity of artistic form, and striving for the ideal; ethical-existential – combining moral, identificational, and corrective reflection, which emphasize the artist's responsibility to culture and society, awareness of cultural belonging, and the search for authenticity and inner balance.

The proposed typology systematizes the various dimensions of artistic reflection and establishes a methodological foundation for further art-historical and psycho-pedagogical research. It enables a deeper understanding of the mechanisms of professional self-expression of the artist and expands the pictorial conceptual sphere of contemporary art-historical discourse.

Keywords: artistic reflection of the artist, typology of artistic reflection, visual art, artistic-creative activity, artistic conception, composition, individual style of pictorial representation.